

Artikkeli

MERVI LAHTOMAA – NINA HALTIA – ARTO JAUHIAINEN

”Hinta hieman rajoittaa käsitystä kaikille tasavertaisesta koulutusmahdollisuudesta” – opiskelijoiden kokemuksia avoimen yliopiston opintomaksuista

Lahtomaa, Mervi – Haltia, Nina – Jauhiainen, Arto. 2024. ”HINTA HIEMAN RAJOITTAÄ KÄSITYSTÄ KAIKILLE TASAVERTAISESTA KOULUTUSMAHDOLLISUUDESTA” – OPISKELIJOIDEN KOKEMUKSIA AVOIMEN YLIOPISTON OPINTOMAKSUISTA. *Kasvatus* 55 (2), 167–185.

Korkeakoulutuksen tasa-arvon yhtenä peruspilarina on Suomessa pidetty tutkintokoulutuksen maksuttomuutta. Avoimen yliopiston tehtäväksi on nähty koulutuksellisen tasa-arvon lisääminen. Tutkintoon johtamaton avoin yliopisto-opetus on kuitenkin lähtökohtaisesti maksullista. Avoimen väylä puolestaan on opiskelijavalintatapa, joka perustuu avoimessa yliopistossa suoritettuihin opintoihin. Tämä tutkimus tarkastelee, 1) miten avoimen yliopiston opiskelijat kokevat opintomaksut, 2) mitkä tekijät ovat yhteydessä opiskelijoiden maksuissa kokemiin haasteisiin ja 3) millaisia näkökulmia opiskelijoilla on avoimen yliopiston opintomaksuihin. Aineistona oli vuonna 2018 toteutettu valtakunnallinen opiskelijakysely (N=4709). Tutkimustulosten mukaan opintomaksut aiheuttivat haasteita osalle opiskelijoista. Eniten haasteita opintomaksuissa kokivat matalasti koulutetut, nuoremmat ikäluokat, työttömät ja pienituloiset. Avointen vastausten analyysissä tunnistettiin kolme näkökulmaa opintomaksuihin: 1) maksut eriarvoistavana tekijänä, 2) opiskelija maksavana asiakkaana ja 3) taloudellinen tuki opintojen mahdollistajana. Opintomaksut eriarvoistavat mahdollisuuksia opiskella avoimessa yliopistossa ja vahvistavat koulutuskuluttajuuteen kytkettyjä käsityksiä koulutuksesta yksityisenä hyödykkeenä. Tutkimus tuo avointa yliopistoa käsittelevään tutkimukseen uuden näkökulman: opiskelijoiden kokemukset avoimen yliopiston opintomaksuista.

Asiasanat: avoin yliopisto, korkeakoulutus, opintomaksut, opiskelijat, tasa-arvo

Johdanto

Korkeakoulutuksen laajentamista on Suomessa ohjannut tavoite koulutusmahdollisuuksien tasa-arvon edistämisestä. Laajasti määritelty korkeakoulukelpoisuus, maantieteellinen saatavuus ja tutkintokoulutuksen maksuttomuus ovat olleet keskeisiä tasa-arvopolitiikan välineitä (Välimaa & Muhonen 2018). Korkeakoulutukseen pääsy on kuitenkin kilpailtua ja hakijoiden sosioekonomisen taustan mukaan vinoutunutta, erityisesti niin kutsutuilla hakupainealoilla (Kosunen, Haltia, Saari, Jokila & Halmkrona 2021; Nori, Juusola, Kohtamäki, Lyytinen & Kivistö 2021).

Avoimen yliopiston keskeiseksi tavoitteeksi on sen historian kuluessa nähty koulutuksellisen tasa-arvon edistäminen (Haltia 2012, 2016). Suomalaisen avoimen yliopiston juuret ovat 1970-luvulla, ja sen esikuvana oli vuonna 1969 perustettu Englannin Open University (Alho-Malmelin 2010, 48–49; Haltia 2012). Opiskelijamäärät ovat vuosien varrella kasvaneet: Avoimen yliopiston opiskelijoita oli 1980-luvun lopulla noin 35 000 ja vuonna 2002 noin 85 000 (Alho-Malmelin 2010, 56–57). Korkeimmillaan määrä oli vuonna 2020, jolloin opiskelijoita oli noin 142 000. Vuonna 2022 opiskelijamäärä oli noin 111 000. (Vipunen 2023.)

Avoimen yliopiston asema ja tehtävät korkeakoulutuksen kentällä ovat viime vuosina laajentuneet ja kytkeytyneet yhä monipuolisemmin yleiseen korkeakoulupolitiikkaan. Avoin yliopisto-opetus on muun muassa keskeinen osa yliopistojen jatkuvan oppimisen tehtävää ja rahoitusta (OKM 2018, 2022). Jatkuvan oppimisen tarkoituksena on vastata työelämän muuttuviin osaamistarpeisiin kehittämällä erityisesti työikäisten osaamista (OKM 2022). Samaan aikaan avoin yliopisto-opetus on kytketty vahvasti opiskelijavalintojen kehittämiseen, ja sen tehtävää määritetään myös niin kutsuttuna avoimen väylänä tutkinto-opintoihin. Avoimen väylän osuus suhteessa muihin opiskelijavalintatapoihin on pysynyt suhteellisen kapeana; vuonna 2000 avoimen väylän kautta valittiin alle prosentti tutkinto-

opiskelijoista (Haltia 2015, 45) ja vuonna 2021 seitsemän prosenttia (OKM 2022, 31).

Avoimen yliopiston opinnot ovat avoimia kaikille riippumatta aiemmasta koulutustautasta tai -menestyksestä mutta pääsääntöisesti maksullisia. Maksuja kuitenkin säädellään niin, että Valtioneuvoston (2009) asetuksessa yliopistojen toiminnassa perittävistä maksuista maksukatoksi on määritetty 15 euroa opintopisteeltä. Maksut ovat ajoittain herättäneet kiivastakin keskustelua (Haltia 2012). Englannissa Open University on viimeisen kymmenen vuoden aikana opintomaksukortusten myötä menettänyt jopa kolmanneksen opiskelijoistaan (Daniel 2023; Guri-Rosenblit 2019; Paul & Tait 2019). Suomessakin kaavailaan korotuksia avointen yliopistojen opintomaksuihin (Valtioneuvosto 2023).

Opintomaksuja tai niiden merkitystä avoimen yliopiston opiskelijoille ei aiemmin ole Suomessa tutkittu. Tämä artikkeli tarkastelee suomalaisen avoimen yliopiston opiskelijoiden kokemuksia opintomaksuista ja jäsentää opintomaksuja suhteessa korkeakoulutuksen tasa-arvoon sekä korkeakoulutuksen markkinoinnustumiskehityksen ja koulutuskuluttauuden käsitteisiin. Tutkimuskysymykset ovat seuraavat: 1) Miten avoimen yliopiston opiskelijat kokevat opintomaksut, 2) mitkä tekijät ovat yhteydessä opiskelijoiden maksuissa kokemuksiin haasteisiin ja 3) millaisia näkökulmia opiskelijoilla on avoimen yliopiston opintomaksuihin?

Markkinoistuva korkeakoulutus ja koulutuskuluttauus

Väestön koulutus- ja osaamistaso alettiin 1980-luvulta lähtien globalisaation ja tietoon perustuvan talouden nousun myötä nähdä valtioiden talouskasvun ja kilpailukyvyyn keskeisinä tekijöinä. Korkeakoulutukselle ryhdyttiin muun julkisen sektorin tavoin asettamaan yksityiselle sektorille ominaisia, markkina-perusteisia tuloksellisuusvaatimuksia. Yliopistojen muutos on näin ollut osa laajempaa yhteiskunnallista kehitystä, jossa valtion rooli on alkanut muuttua palveluiden tuottajasta

tarjonnan säätelijäksi. Raja julkisen ja yksityisen sektorin välillä on hämärtynyt. (Rinne ym. 2012, 43–59; Slaughter & Rhoades 2004, 27.)

Yliopistokentällä tietoa julkisena hyvänä pitävästä julkishyödykkeen tietojärjestelmästä (*public good knowledge regime*) on siirretty paikoin kohti akateemisen kapitalismin tietojärjestelmää (*academic capitalist knowledge regime*), jossa tiede ja kaupallinen toiminta lähenevät toisiaan (Kaidesoja & Kauppinen 2018; Kankaanpää 2013, 57–58; Slaughter & Rhoades 2004, 28–29, 75–77). Markkinoistuminen yhdessä korkeakoulutuksen masoittumisen kanssa onkin muuttanut paitsi korkeakoulutuksen luonnetta myös sen yhteiskunnallisia ja taloudellisia suhteita (Tomlinson & Watermeyer 2020, 173).

Kysymys opintomaksuista on keskeisesti kytköksissä korkeakoulukentän markkinoistumiskehitykseen. Avoimessa yliopistossa ja muissa korkeakoulujen aikuiskoulutusmuodoissa maksut ovat olleet käytössä jo 1990-luvulta. Maksullista tutkintokoulutusta suomalaisella korkeakoulukentällä ovat vuonna 2016 käyttöön otetut EU- ja ETA-maiden ulkopuolelta tulevien opiskelijoiden lukukausimaksut (Plamper & Jauhiainen 2021, 80). Suomessa keskustellaan 2020-luvulla samanaikaisesti niin osaamis- ja koulutustason nostamisesta muiden OECD-maiden vauhdissa pysymiseksi (esim. OKM 2022) kuin lukukausimaksuista kaikille korkeakouluopiskelijoille (esim. Etlä 2021, 10; Poutanen 2023; Valtiovarainministeriö 2022, 20; Vihriälä, Holmström, Korkman & Uusitalo 2020, 104). Suunnitelmissa on myös lakkauttaa aikuiskoulutustuki, jota hyödynsi vuonna 2022 noin 30 000 opiskelijaa (Työllisyysrahasto 2023). Hallitusohjelmaan on kirjattu EU- ja ETA-maiden ulkopuolisten opiskelijoiden lukukausimaksujen korottamisesta ja avoimen korkeakouluopetuksen järjestäjien mahdollisuuksista periä nykyistä korkeampia, paremmin koulutuksen järjestämisestä aiheutuvia kustannuksia vastaavia opintomaksuja (Valtioneuvosto 2023).

Maksullista koulutusta ovat myös yksityisten toimijoiden tarjoamat valmennuskurssit, jotka muodostavat omanlaisensa

markkinat hyödyntäen korkeakouluhaun kilpailullisuutta (Jokila, Haltia & Kosunen 2021; Kosunen, Haltia & Jokila 2015). Valmennuskurssimarkkinoiden voidaan katsoa edustavan suomalaisen korkeakoulutuksen yksityistymiskehitystä (Kosunen & Haltia 2018). Vaikka useiden muiden maiden tavoin myös Suomessa valtiolla on edelleen keskeinen rooli korkeakoulujen ohjauksessa ja rahoituksessa, korkeakoulukentän markkinoistuksessa yliopistojen, yritysten ja valtion väliset rajat muuttuvat (Slaughter & Rhoades 2004, 27). Julkisen ja yksityisen koulutustarjoajan rajat limittyvät esimerkiksi silloin, kun kaupallisia intressejä omaavilla toimijatahoilla on yhteyksiä oppilaitoksiin ja julkisiin koulutuspolitiikan toimijoihin (ks. Seppänen, Lempinen, Nivanaho, Kiesi & Thrupp 2020). Esimerkiksi toisen asteen koulutuksessa julkisen ja yksityisen sektorin välisen rajan hämärtyminen on nähtävissä, kun valmennuskursseja tarjoavat yritykset markkinoivat koulutustaan lukioiden opinto-ohjauksen tunneilla (Jokila ym. 2021).

Korkeakoulukentän markkinoistuminen määrittelee uudelleen toimijoiden rooleja, asemia ja suhteita sekä koulutukselle annettuja merkityksiä. Yksi näistä on opiskelijoiden asiakas- tai kuluttaja-asema, jonka näkökulmasta koulutuksesta ja tutkinnoista tulee valittavissa olevia yksityisiä hyödykkeitä (Kosunen & Haltia 2018, 6; Naidoo, Shankar & Ekant 2011). Kansainvälisissä tutkimuksissa opiskelijoiden asiakkuusasema eli heidän toimintansa markkinoistuneessa korkeakouluympäristössä ilmeni neljällä tavalla: Ensinnäkin opiskelija asemoitui rationaaliseksi koulutukseen sijoittajaksi, joka työmarkkinoiden tuotto-odotukset mielessään arvioi eri vaihtoehtojen hyötyjä (tutkinto ja työllisyysnäkyvät) ja kuluja (hintaa, aika, vaiva ja elinkustannukset). Toiseksi opiskelija nähtiin oikeuksistaan tietoisena palvelunkäyttäjänä, joka tietoisena niin omista oikeuksistaan kuin velvollisuuksistaan pyrrittiin myös sitouttamaan koulutukseensa. Kolmanneksi opiskelija näytettiin laadukkaana koulutuksen määrittäjänä, jonka tyytyväisyys toimii korkeakoulutuksen laadun takeena ja neljänneksi koulutuksen

yhteistuottajana osana vuorovaikutuksellista tiedontuotantoa. (Plamper & Jauhiainen 2021.)

Opiskelijoiden kuluttaja-asemaa määrittelee erityisesti palvelujen maksullisuus, ja tutkimusten mukaan opiskelijoiden asenteissa on havaittavissa muutosta koulutuksen muutuksessa maksulliseksi. Osa opiskelijoista näkee tutkinnon ostettavana tuotteena sen sijaan, että he itse aktiivisesti osallistuisivat tiedon luomiseen. Kun tietoon suhtaudutaan ostettavana tuotteena tai palveluna, voi oppimisprosessissa jäädä oppimatta sellainen hiljainen ja pehmeä tieto, jonka omaksuminen vaatii usein paitsi aikaa myös aktiivista osallistumista tiedon tuottamisen prosesseihin ja jota tarvitaan esimerkiksi työelämässä. (Jabbar, Analoui, Kong & Mirza 2017, 88–89.) Markkinoistuneessa toimintaympäristössä yliopiston ei edes odoteta tarjoavan koulutusta enää pelkästään sen perinteisessä mielessä, kuten mahdollisuutena sivistystä, viisastua ja harjaantua työelämään, vaan yliopiston odotetaan tarjoavan myös asiakastyytyväisyyttä ja vaihtoarvoltaan korkeita hyödykkeitä – tutkintoja (ks. Plamper, Siivonen & Haltia 2022; Tomlinson & Watermeyer 2020). Opintojen maksullisuus vahvistaa käsitystä korkeakoulutuksesta ja sen tarjoamasta tiedosta yksityisenä hyödykkeenä (Plamper ym. 2022, 17). Perinteisesti tieto on kuitenkin nähty luonteeltaan julkishyödykkeenä, jonka kulutus ei vähennä muiden mahdollisuutta kuluttaa sitä ja josta yksilöä on vaikeaa tai mahdotonta estää nauttimasta (Stiglitz 1999, 308).

Koulutuskuluttajuuteen kytkeytyviä arvoja ja toimintaperiaatteita ovat valinnanvapaus, joustavuus ja valitusoikeus, yliopistojen suoritusindikaattorit ja rankingit sekä opetuksen laadun parantamiseen tähtäävät opiskelijatytyväisyyskyselyt. Tämänkaltaiset käytännöt johtavat myös yliopistojen väliseen kilpailuun asettaen samalla vastakkain korkeakouluinstituutioiden professionaalisen ja kilpailullisen vastuun. (Jabbar ym. 2017, 87–88; Naidoo ym. 2011, 4, 12; Tomlinson & Watermeyer 2020, 180–182.) Yliopistojen välinen kilpailu perustuukin ennen kaikkea kilpailuun statuksesta ja maineesta ennemmin kuin voitoista ja mark-

kinaosuuksista, sillä status ja maine toimivat välineinä yliopistojen tarvitsemien resurssien – hyvien opiskelijoiden, henkilöstön, rahoituksen ja yhteistyökumppaneiden – houkuttelemisessa (Marginson 2013, 363–364; Välimaa, Hoffman, Brennan, Rhoades & Teichler 2016, 351–352). Myöskään opiskelijoiden valinnanvapauden lisääntyminen asiakkuusaseman myötä ei ole yksiselitteistä. Esimerkiksi samassa koulutusohjelmassa opiskelevat, lukuvuosimaksuja maksavat tutkinto-opiskelijat ovat tutkimuksen mukaan kokeneet vähemmän valinnanvapautta ja enemmän aikataulupaineita suhteessa maksettua opiskeleviin, jolloin maksullinen koulutus oli alkanut opiskelijoiden puheissa näyttäytyä yhä enemmän riskisijoituksena (Plamper ym. 2022, 15–16).

Avoin yliopisto-opetus, opintomaksut ja tasa-arvo

Koulutuskuluttajuuden näkökulmasta katsottuna maksulliset avoimen yliopiston opinnot näyttäytyvät hyödykkeenä, jolla on vaihtoarvoa työmarkkinoilla ja koulutuksen kentällä, kuten haettaessa avoimen väylän kautta tutkinto-opiskelijaksi yliopistoon. Korkeakoulutuksen laajenemisen myötä koulutuksen arvo työmarkkinoilla on kuitenkin suhteellinen (Aro 2014, 40–42; Bol 2015; Tomlinson & Watermeyer 2020), eikä sen tuottama hyöty epävarmassa tulevaisuudessa ole tarkasti tai täysin rationaalisesti ennustettavissa. Nopeasti muuttuvat työmarkkinat asettavat haasteensa tilanteissa, joissa toimija arvioi valintojensa hyötyä tulevaisuudessa sekä toisaalta niiden vaatimia ajallisia ja taloudellisia resursseja. Erilaisista elämäntilanteista ja käytettävissä olevista resursseista johtuen myös opintomaksuilla on opiskelijoille erilaisia merkityksiä ja vaikutuksia. Opintomaksut voivat joillakin opiskelijoilla hidastaa tai estää opiskelun avoimessa yliopistossa, kun taas toisille ne ovat opintojen kannalta merkityksettömiä. Koulutus ja osaamisen kehittäminen myös kasautuvat jo ennestään koulutetuille (Alho-Malmelin 2010, 55; Huttula & Ylisuomu 2021, 16; Valtioneuvosto 2021, 76).

Avoin yliopisto toteuttaa hyvin monenlaisia tehtäviä osana korkeakoulutusta, jolloin myös avointen yliopisto-opintojen ja koulutuksen tasa-arvon suhde on moniulotteinen (Haltia 2016). Jo koulutuksen tasa-arvon käsite itsessään sisältää erilaisia kontekstisidonnaisia tulkintoja ja käsitehistoriallisia kerrostumia (Kalalahti & Varjo 2012, 39; Kosunen ym. 2015, 334–335; Pynnönen, Kallo & Silvennoinen 2022). Korkeakoulutuksen tasa-arvoa edistävinä piirteinä on pidetty esimerkiksi laajasti määriteltyä korkeakoulukelpoisuutta, koulutuksen saavutettavuutta, koulutukseen pääsyä ja tutkintokoulutuksen maksuttomuutta (Haltia, Isopahkala-Bouret & Jauhiainen 2019; McCowan 2016; Nori ym. 2021; Välimaa & Muhonen 2018). Muutokset yhteiskuntapolitiikassa, koulutuksen ohjausjärjestelmissä ja yhteiskunnan instituutioissa vaikuttavat koulutuksen tasa-arvon käsitteen saamiin merkityksiin ja tulkintoihin (Kalalahti & Varjo 2012; Laiho 2013, 29). Kansainvälisessä koulutuspolitiikan tutkimuksessa kuvataan tasa-arvon merkitysten muuttuneita tulkintoja siirtymisellä sosiaalisen tasa-arvon equality-käsitteestä markkinaliberalistiseen, yksilöllisyyttä korostavaan equity-käsitteeseen (Pynnönen ym. 2022, 392).

Koulutuksen tasa-arvokäsitteen käsitehistoriallisia kerrostumia on analysoitu konservatiivisen, liberaalin, radikaalin ja uusliberalistisen tasa-arvokäsitteen näkökulmista. Konservatiivinen tasa-arvokäsitys korostaa lakeihin sekä säännöksiin kirjattuja yksilöiden samoja oikeuksia ja mahdollisuuksia. Koulutus on muodollisesti avointa kaikille, mutta siihen osallistumisen sosiaalisia ja taloudellisia esteitä ei kompensoida. Liberaali tasa-arvokäsitys puolestaan nostaa esiin oikeudenmukaisen mahdollisuuksien tasa-arvon, jolloin yksilöiden välisiä eroja voidaan tasoittaa ulkoisten, kuten maantieteellisten, taloudellisten ja sosiaalisten, esteiden poistamisella. Radikaali tasa-arvokäsitys eli lopputulosten tasa-arvo pyrkii poistamaan kaikki esteet koulutustumisen tieltä, jotta erilaisista lähtökohdista ponnistavilla olisi mahdollisuus yhtäläiseen

lopputulokseen. Uusliberalistisen tasa-arvokäsityksen kehyksissä yksilö nähdään rationaalisia valintoja tekevänä toimijana, jolloin koulutuksen tasa-arvo määrittyy yksilöiden yhdenvertaisiksi mahdollisuuksiksi toteuttaa omia kykyjään ja pyrkimyksiään. Uusliberalistinen tasa-arvokäsitys lähestyy siten muodollista, konservatiivista tasa-arvokäsitystä. (Kalalahti & Varjo 2012, 43–46, 48, 51; Laiho 2013, 29.)

Konservatiivinen tasa-arvokäsitys sisältyy avoimen yliopiston lähtökohtiin: opetus on kaikille avointa. Avoimuutensa myötä avoin yliopisto voikin parhaimmillaan lisätä koulutuksellista tasa-arvoa tuodessaan korkeakoulutukseen ihmisiä erilaisista taustoista ja elämäntilanteista (Savela, Joutsen & Kuivalainen 2020a). Liberaalin tasa-arvokäsityksen mukaisesti avoin yliopisto tasoittaa esimerkiksi maantieteellisten erojen vaikutuksia mahdollistamalla opiskelun verkossa ja useilla paikkakunnilla. Opiskelu on joustavaa ja usein sovittavissa muun elämän, kuten työn ja perheen, aikatauluihin. Avoimet yliopistot ovat myös pyrkineet kompensoimaan opintomaksuja esimerkiksi maksuttomilla opinnoilla omille tutkinto-opiskelijoille tai tutkinto-opiskelijaksi pääsyn jälkeen korvattavilla opintomaksuilla, ja myös kaikille maksuttomia opintoja on josain määrin tarjolla (esim. Savela ym. 2020a).

Uusliberalistisen tasa-arvokäsityksen mukainen yksilön valinnanmahdollisuuksien korostaminen tasa-arvon lähtökohtana jättää tasa-arvon toteutumisen pitkälti yksilön vastuulle (Laiho 2013, 29). Taloudellisten resurssien puute voi kuitenkin estää yksilöä valitsemasta haluamiaan maksullisia opintoja. Tasa-arvon näkökulmasta avoin yliopisto on siten kaksijakoinen: joustavuutensa ja laajan saavutettavuutensa vuoksi se luo tasa-arvoisia koulutusmahdollisuuksia, mutta opiskelijoiden erilaisista taloudellisista resursseista johtuen opintomaksut asettavat heidät eriarvoiseen asemaan sekä keskenään että suhteessa tutkinto-opiskelijoihin, joiden opinnot ovat maksuttomia ja opintososiaalisin eduin tuettuja.

Opintomaksut näyttäytyvät erilaisena ver-rattaessa esimerkiksi jatkuvaa oppimista ja

työelämän osaamisen kartuttamista suhteessa avointen yliopisto-opintojen kautta tapahtuvaan opiskelijavalintaan eli avoimen väylään. Avoimen väylä määrittää osaltaan avointen yliopisto-opintojen ja tutkinto-opiskelun suhdetta. Opiskelijavalintatapana avoimen väylä ei ole uusi, mutta sen merkitys on osana opiskelijavalintojen uudistamista tunnistettu viime vuosina aiempaa vahvemmin, ja sitä on kehitetty esimerkiksi Opetus- ja kulttuuriministeriön 2018–2021 rahoittamassa Toinen reitti yliopistoon -hankkeessa. Vuonna 2020 avoimen väyliä kandidaatti- ja maisteriohjelmiin oli jo yli 200 (Savela & Joutsen 2020, 14). Avoimen väylään on sen historian aikana kohdistunut monia epäilyjä esimerkiksi opiskelijoiden valmiuksista (Haltia 2012), mutta tutkimuksen mukaan avoimen väylän kautta tulleet opiskelijat valmistuvat nopeammin ja menestyvät opinnoissaan yhtä hyvin suhteessa päävalinnoissa valittuihin opiskelijoihin (Virtanen, Syrjämäki & Laine 2021).

Kysymykset avoimen yliopiston opintomaksuista ovat nousseet avoimen väylän kehittämisen myötä jälleen keskusteluun (Savela ym. 2020a, 123; Yle 2021). Esimerkiksi opiskelijajärjestöt ovat ilmaisseet huolensa avoimen väylästä ”varakkaiden ohituskaistana” (Yle 2021). Monilla koulutusaloilla väyliä määriä ja aloituspaikkoja on lisätty, mutta myös hakijamäärät ovat kasvaneet, mikä lisää kilpailua avoimen väylällä. Vuonna 2020 avoimen väylän kautta tutkinto-opiskelijaksi haki 3 460 hakijaa, joista 1 340 sai opiskelupaikan (Savela & Joutsen 2020, 14). Opintoja suoritetaan usein myös ilman tutkintotavoitetta, esimerkiksi oman yleissivistyksen lisäämiseksi, työelämän asiantuntijuuden kehittämiseksi tai uuteen alaan tutustumiseksi (Alho-Malmelin 2010; Haltia, Leskinen & Rahiala 2014; Haltia, Rahiala & Leskinen 2018; Rinne ym. 2003).

Menetelmät

Tutkimuksen aineisto on vuonna 2018 kerätty valtakunnallinen opiskelijakyselyaineisto (N=4709). Kysely toteutettiin yhteistyössä

avointen yliopistojen kanssa, ja toteutuksessa oli mukana opiskelija-avustaja. Kyselyn suunnittelusta vastasivat tämän artikkelin toinen ja kolmas kirjoittaja (Haltia ja Jauhiainen). Kysely koski avoimen yliopiston opiskelijoiden elämäntilanteita, taustoja, opiskelukokemuksia, opintojen saavutettavuutta, opiskelumotiiveja ja ajatuksia opiskelusta. Kyselyssä oli kolme viisiportaista Likert-asteikollista opintomaksuihin liittyvää väittämää: 1) Avoimen yliopiston opintomaksut ovat minulle edullisia, 2) Tarvitsen muiden ihmisten taloudellista tukea maksaakseni opintomaksut ja 3) Olen joutunut valikoimaan maksujen vuoksi vain tietyt kurssit, joita opiskelen. Vastaajille esitettiin myös kyselyn lopussa Mitä muuta haluat kertoa avoimesta yliopistosta tai opinnoistasi siellä? -avoin kysymys. Menetelminä käytettiin SPSS-ohjelmalla toteutettuja tilastollisia analyyseja ja avoimen kysymyksen vastausten osalta laadullista sisällönanalyysia.

Taulukossa 1 kuvataan tämän tutkimuksen kannalta oleelliset, kyselyssä kysytyt taustatiedot: vastaajien sukupuoli, ikä, koulustausta, pääasiallinen toiminta ja tuloluokka. Vastaajista selvä enemmistö oli naisia (78 %), viidennes miehiä (21 %) ja yksi prosentti muunsukupuolisia. Sukupuolijakauma oli samansuuntainen avoimen yliopiston opiskelijarakenteen sukupuolijakauman kanssa: sekä kyselyn toteuttamisvuonna 2018 että vuonna 2021 naisia oli noin 73 prosenttia ja miehiä 27 prosenttia (Vipunen 2023). Noin kolmannes vastaajista (34 %) oli alle 30-vuotiaita. Vajaa kolmannes (29 %) ilmoitti korkeimmaksi koulutustasokseen perusasteen tai toisen asteen koulutuksen; enemmistöllä (62 %) oli korkeakoulututkinto. Yli puolet vastanneista oli työssäkäyviä (53 %). (Ks. Taulukko 1.)

Osa vastaajista oli erittäin pienituloisia. Runsas 40 prosenttia ilmoitti kuukausittaisen bruttotulonsa jäävän alle 2 000 euroon. Yleisimmät kuukausiansiot sijoittuivat 2 000–2 999 euron (23 %) ja 3 000–3 999 euron (18 %) välille. Näitä korkeampiin, yli 4 000 euron kuukausiansioihin ylsi vain 15 prosenttia vastaajista. Vajaalla kolmella prosen-

TAULUKKO 1. Vastaajien sukupuoli, ikä, koulutustausta, toiminta ja tuloluokka

		n	%
Sukupuoli	nainen	3678	78
	mies	1000	21
	muu	31	1
	yhteensä	4709	100,0
Ikä*	alle 20	198	4
	20–29	1423	30
	30–39	1220	26
	40–49	986	21
	50–59	675	14,5
	60 tai yli	207	4,5
	yhteensä	4709	100,0
Koulutustausta	perusaste (kansakoulu tai peruskoulu)	29	0,5
	ylioppilastutkinto tai osa lukiota	1040	22
	ammattillinen tutkinto	294	6
	opistotasoinen koulutus	391	8,5
	ammattikorkeakoulututkinto	916	19,5
	ylempi ammattikorkeakoulututkinto	142	3
	alempi korkeakoulututkinto yliopistosta	494	10,5
	ylempi korkeakoulututkinto yliopistosta	1245	26,5
	lisenssiaatin tai tohtorin tutkinto	117	2,5
	muu	41	1
yhteensä	4709	100,0	
Pääasiallinen toiminta	työssä	2501	53
	työtön	379	8
	päätoiminen opiskelija	927	20
	työllinen opiskelija	421	9
	eläkeläinen	151	3
	perhevapaalla	105	2
	muu	225	5
	yhteensä	4709	100,0
Tuloluokka	alle 500 euroa	638	13,5
	500–999 euroa	657	14
	1000–1499 euroa	436	9
	1500–1999 euroa	358	7,5
	2000–2999 euroa	1075	23
	3000–3999 euroa	862	18
	4000–4999 euroa	396	8,5
	5000–5999 euroa	158	3,5
	6000 euroa tai enemmän	129	3
	yhteensä	4709	100,0

*Kyselylomakkeessa vastaajia pyydettiin ilmoittamaan syntymävuosi, ja tutkimusta varten ikä luokiteltiin 6-luokkaiseksi.

tilla kuukausiansiot ylittivät 6 000 euroa. (Ks. Taulukko 1.) Vertailutietona Tilastokeskuksen palkkarakennetilaston mukaan koko-aikaisten palkansaajien kokonaisansioiden mediaani oli 3 217 euroa kuukaudessa vuonna 2020 (SVT 2021).

Vastaajilta kysyttiin myös, kuka maksaa heidän avoimen yliopiston opintonsa. Kolme neljästä (74 %) ilmoitti maksaneensa opintonsa itse. Vastaajien opintoja joko kokonaan tai osittain olivat maksaneet myös vanhemmat (9 %), työnantaja (5 %) tai puoliso (2 %). Lisäksi vajaat

kymmenen prosenttia ilmoitti jonkun muun maksaneen heidän opintonsa. Heistä osalla oli tutkinto-opiskelijoina ollut mahdollisuus suorittaa opintoja maksuttomasti, tai he olivat saaneet opintomaksuihinsa taloudellista tukea eri tahoilta, kuten aikuiskoulutussäätiöltä.

Analyyseja varten vastaajien ilmoittamat koulutustaso, pääasiallinen toiminta ja tulo-
luokka luokiteltiin uudelleen. Koulutustaso luokiteltiin kolmiluokkaiseksi: matala (perustaste, toinen aste, muu), keskitaso (opistoaste, ammattikorkeakoulututkinto, alempi korkeakoulututkinto yliopistosta) ja korkea (ylempi ammattikorkeakoulututkinto, ylempi korkeakoulututkinto yliopistosta, lisensiaatin tai tohtorin tutkinto). Pääasiallinen toiminta luokiteltiin kuusiluokkaiseksi yhdistämällä vastausvaihtoehdot perhevapaalla ja muu yhdeksi ryhmäksi perhevapaalla ja muu. Kuukausittaiset bruttotulot luokiteltiin viisiluokkaiseksi: alle 1 000 euroa, 1 000–1 999 euroa, 2 000–2 999 euroa, 3 000–3 999 euroa ja yli 4 000 euroa. Kyselylomakkeen viisiportaisista väittämistä muodostettiin haasteita maksuissa -summamuuttuja (Cronbachin alfa ,670). Summamuuttujaa muodostaessa ensimmäinen väittämä käännettiin samansuuntaiseksi muiden muuttujien kanssa.

Kruskal-Wallis testillä tutkittiin, eroavatko kokemukset opintomaksuista eri koulutustasoryhmissä, pääasiallisen toiminnan ryhmissä, ikäryhmissä ja tuloluokissa. Kruskal-Wallis testin perustuu muuttujan havaintoarvojen sijaan niiden järjestyksilukuihin (Tähtinen, Laakkonen & Broberg 2020, 162). Sen testisuure noudattaa χ^2 -jakaumaa vapausastein $k-1$, missä k on vertailtavien ryhmien lukumäärä (Nummenmaa 2009, 267, 302). Kruskal-Wallis testin perustuu varianssianalyysin epäparametrinen vastine, jolla voidaan tarkastella kolmen tai useamman ryhmän välisiä eroja (Field 2018, 306; Nummenmaa 2009, 266; Tähtinen ym. 2020, 162). Keskilukujen vertailujen, vinouden ja huipukkuuden sekä histogrammien ja normaalisuustestien mukaan jakaumat poikkesivat normaalijakaumasta ja vertailtavat ryhmät niissä olivat erikokoisia, joten keskiarvoja ei voitu pitää jakaumien

sijainteja parhaiten kuvaavina tunnuslukuina, vaikka parametrinen testin käyttöä suuressa aineistossa voisikin perustella keskeisellä raja-arvolauseella (ks. Nummenmaa 2009, 71, 139–142; Tähtinen ym. 2020, 104–105). Tästä syystä valittiin epäparametrinen testi.

Vertailuksi testit toteutettiin myös yksisuuntaisella varianssianalyysillä, jossa saadut tulokset olivat samansuuntaisia. Ryhmien sisäisiä eroja tutkittiin järjestyksilukujen keskiarvoja vertailevilla parittaisilla Mann-Whitneyn U-testeillä. U-testien tilastollisen merkitsevyyden arvioinnissa huomioitiin vertailujen lukumäärän vaikutus laskemalla p-arvoille alkuperäistä merkitsevyytensä (0,05) pienentävä Bonferroni-korjaus (ks. esim. Field 2018, 83).

Tilastollisen merkitsevyydestä osoittama tilastollisesti merkitsevä ero kahden ryhmän välillä kertoo, että kyseiset ryhmät eroavat toisistaan. Tästä ei kuitenkaan voida päätellä, miten suurat erot ryhmien välillä ovat, toisin sanoen miten suuri efekti ryhmäeröllä tekijällä on tutkittavan muuttujan arvoihin. Efektikoot täydentävät merkitsevyydestä ensinnäkin antamalla suoraa informaatiota muuttujien välisestä yhteydestä ja toiseksi, toisin kuin p-arvojen kohdalla, aineiston koko ei vaikuta efektikoon suuruuteen. (Nummenmaa 2009, 153, 394; Tähtinen ym. 2020, 44.) Paritusten erojen voimakkuutta arvioitiin vielä laskemalla efektikoot (r), joita tulkittiin seuraavien raja-arvojen avulla: pieni 0,10, keski-suuri 0,30 ja suuri 0,50 (ks. Ellis 2010, 41; Field 2018, 117; Tähtinen ym. 2020, 49, 135–136). Testitulokset ja efektikoot on koottu artikkelin lopussa olevaan taulukkoon (ks. Liite).

Kyselyn kaikista vastaajista noin neljännes (24 %, $n=136$) vastasi myös kyselyn lopussa olleeseen avoimeen kysymykseen. Näistä vastauksista vajaa viidennes (17,5 %, $n=199$) käsitteli opintomaksuja. Useimmissa vastauksissa käsiteltiin lisäksi muita avoimeen yliopisto-opiskeluun liittyviä aiheita, kuten opintojen järjestämisestä, opiskelukokemuksista, avoimen väylästä tai opintojen koettuja hyötyjä. Osa viittasi opintomaksuihin liittyvissä vastauksissaan kyselyn Avoin yliopisto on

kaikille tasavertainen koulutusmahdollisuus -väittämään. Joissakin vastauksissa avoimen yliopiston opintomaksut ja toisaalta opintojen tukijärjestelmä tai sen puute limittyivät toisiinsa. Haasteena analyysissa olikin erotella, mitä vastaus koski: ylipäätään opintomaksuja vai yleisempää näkemystä opintojen tukijärjestelmään ilman kannanottoa itse opintomaksuihin. Lopulliseen analyysiin otettiin tästä syystä mukaan vain sellaiset avoimet vastaukset, jotka sisälsivät selvän viittauksen opintomaksuihin.

Avoimen kysymyksen opintomaksuihin liittyvät vastaukset (n=199) luokiteltiin aineistolähtöisesti hyödyntäen laadullista sisällönanalyysia (ks. Tuomi & Sarajarvi 2018). Vastaukset luokiteltiin sen mukaan, millaisia merkityksiä opintomaksuille vastauksissa annettiin sekä miten ja millaisista näkökulmista niistä puhuttiin. Aineiston analyysissa hyödynnettiin tutkijatriangulaatiota (esim. Tuomi & Sarajarvi 2018, 168). Ensimmäinen kirjoittaja (Lahtomaa) poimi ensin aineistosta kolmannen tutkimuskysymyksen näkökulmasta oleellisen aineiston ja muodosti sen pohjalta alustavan luokittelun. Tämän jälkeen kaksi muuta kirjoittajaa tutustui luokitteluun ja esitti muokausehdotuksia. Tätä vaihetta seurasi yhteinen keskustelu, jossa viimeisteltiin analyttiset ratkaisut.

Aineistosta erottui kolme merkitykseltään erilaista näkökulmaa: korostettiin maksujen

hintavuutta ja niiden eriarvoistavaa vaikutusta, opiskelijan asiakkuusasemaa sekä opiskelijan saaman taloudellisen tuen vaikutusta opintomaksuista selviytymiseen. Osa vastauksista sisälsi piirteitä useammasta eri näkökulmasta, minkä vuoksi osan vastauksista olisi voinut sijoittaa eri näkökulmiin myös toisin tai tulkita yhden vastauksen sisältävän useampia eri näkökulmia. Lopullisessa analyysissa päädyttiin kuitenkin määrittelemään analyysiyksiköksi yksi vastaus, joka voi tulla luokitelluksi vain yhteen, sitä parhaiten vastaavaan näkökulmaan. Kolme näkökulmaa opintomaksuihin (n=199) nimettiin seuraavasti: 1) Maksut eriarvoistavana tekijänä (51 %, n=101), 2) opiskelija maksavana asiakkaana (31 %, n=62) ja 3) taloudellinen tuki opintojen mahdollistajana (18 %, n=36).

Kokemukset opintomaksuista ja maksuhaasteiden taustatekijät

Tutkimuksen ensimmäisenä tavoitteena oli hakea vastausta Miten avoimen yliopiston opiskelijat kokevat opintomaksut? -kysymykseen. Kokemukset opintomaksujen korkeudesta jakoivat vastaajia selvästi (ks. Taulukko 2).

Maksuja piti edullisina 46 prosenttia, kun taas lähes kolmannes ei pitänyt niitä edullisina. Maksujen kokeminen korkeiksi ei kuitenkaan välttämättä merkinnyt asian konkretisoitumista

TAULUKKO 2. Opintomaksuja koskevien kysymysten suorat jakaumat

Väittäjä	Täysin eri mieltä (n / %)	Jokseenkin eri mieltä (n / %)	Ei samaa eikä eri mieltä (n / %)	Jokseenkin samaa mieltä (n / %)	Täysin samaa mieltä (n / %)
Avoimen yliopiston opintomaksut ovat minulle edullisia.	396 / 8,4 %	1 084 / 23,0 %	1 052 / 22,3 %	1 233 / 26,2 %	944 / 20,0 %
Tarvitsen muiden ihmisten taloudellista tukea maksaakseni opintomaksut.	2 925 / 62,1 %	584 / 12,4 %	450 / 9,6 %	493 / 10,5 %	257 / 5,5 %
Olen joutunut valikoimaan maksujen vuoksi vain tietyt avoimen kurssit, joita opiskelen.	3 003 / 63,8 %	432 / 9,2 %	440 / 9,3 %	561 / 11,9 %	273 / 5,8 %

käytännössä: Varsin harva (16 %) koki maksut niin korkeiksi, että tarvitsi niiden maksamiseen taloudellista tukea. Selvälle enemmistölle (73 %) maksut eivät myöskään olleet esteenä opintoihin osallistumiselle niin, että he olisivat

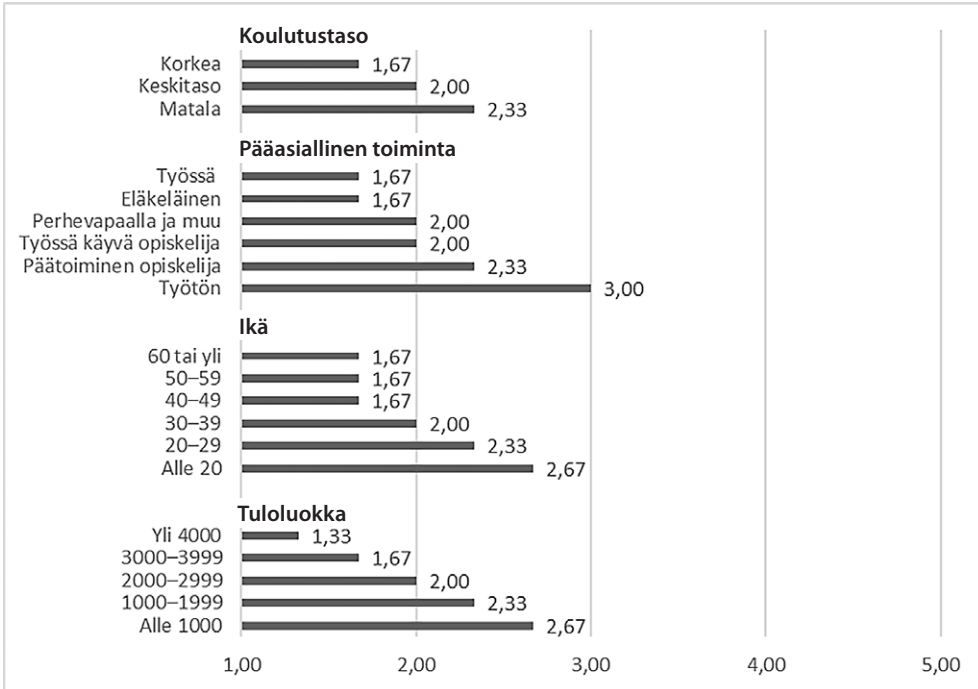
joutuneet rajoittamaan valintojaan. Kuitenkin absoluuttiset luvut kertovat, että noin 800 opiskelijaa 4 709 opiskelijan vastaajajoukosta koki maksujen haitanneen opiskeluaan. He olivat tarvinneet taloudellista tukea opintomaksui-

hinsa tai joutuneet valikoimaan opiskelemaan kursseja maksujen vuoksi. (Ks. Taulukko 2.)

Toisena tutkimuskysymyksenä oli selvittää, mitkä tekijät olivat yhteydessä opiskelijoiden maksuissa kokemiin haasteisiin. Tulosten mukaan eniten haasteita opintomaksuissa

kokivat matalasti koulutetut, työttömät, nuoremmat ikäluokat ja pienituloiset (ks. Kuvio).

Kaikkien koulutustasoryhmien väliset erot olivat tilastollisesti merkitseviä. Eniten haasteita opintomaksuissa kokivat matalasti koulutetut, kun taas korkeasti koulutetuille maksut tuotti-

Koulutustaso: $\chi^2(2)=211,96$; $p<0,001$. Pääasiallinen toiminta: $\chi^2(5)=281,20$; $p<0,001$. Ikä: $\chi^2(5)=176,78$; $p<0,001$. Tuloluokka: $\chi^2(4)=554,41$; $p<0,001$

KUVIO. Haasteita maksuissa -summamuuttujan mediaanit tutkituissa ryhmissä (1=ei koettuja haasteita, 5=koettuja haasteita)

vat vähiten haasteita. Eftetikoot jäivät pieniksi lukuun ottamatta keskisuurta eftetikokoa lähestyvää eroa matalasti ja korkeasti koulutettujen ($r=0,26$) välillä. (Ks. Kuvio sekä Liite.)

Pääasiallisen toiminnan ryhmistä työttömät kokivat maksut muita haasteellisempina. Vähiten ongelmia maksut tuottivat eläkeläisille ja työssä oleville, joiden välillä ei myöskään ollut tilastollisesti merkitsevää eroa. Myöskään päätoimisten opiskelijoiden, työssä käyvien opiskelijoiden ja perhevapaalla ja muu-ryhmän välillä ei ollut tilastollisesti merkitseviä eroja. (Ks. Kuvio sekä Liite.) Opiskeli-

joiden kokemuksia selitti mahdollisesti osin joidenkin yliopistojen tutkinto-opiskelijoilleen tarjoamat maksuttomat avoimen yliopiston opinnot, ja jotkut opiskelijoista saattoivat saada maksuihin taloudellista tukea vanhemmiltaan. Kummastakin oli nähtävissä viitteitä aineistomme avoimissa vastauksissa. Ryhmien väliset eftetikoot olivat pääosin pieniä lukuun ottamatta keskisuurta eroa työttömien ja eläkeläisten ($r=0,44$) välillä. Työttömien erot myös työssä oleviin ($r=0,29$) ja työssä käyviin opiskelijoihin ($r=0,26$) lähestyivät keskisuurta eftetikokoa. (Ks. Liite.)

Nuorimmat ikäryhmät kokivat opintomaksut vanhempia ikäryhmiä haastavampina. Ryhmien väliset erot olivat tilastollisesti merkitseviä lukuun ottamatta eroja 30–39-vuotiaiden ja 40–49-vuotiaiden sekä 50–59-vuotiaiden ja yli 60-vuotiaiden välillä. Suurin ero oli alle 20-vuotiaiden ja yli 60-vuotiaiden ($r=0,41$) välillä, kun taas 30–39-vuotiaiden ja 40–49-vuotiaiden ($r=0,05$) välillä ei juuri ollut eroa. Erot ikäryhmien välillä kasvoivat sen mukaan, mitä kauempana ryhmät sijaitsivat toisistaan. (Ks. Kuvio sekä Liite.) Ikäryhmien erot saattoivat selittyä osin sillä, että vanhempiin ikäluokkiin kuuluneet avoimen yliopiston opiskelijat todennäköisesti olivat nuoria useammin työelämässä. Maksut haastavimpina kokevien nuorimpien ikäluokkien, erityisesti alle 20-vuotiaiden, joukossa oli mahdollisesti suhteessa enemmän hiljattain toiselta asteelta valmistuneita. Näillä opiskelijoilla ei todennäköisesti ollut vielä korkeakoulupaikkaa, jolloin heillä ei ollut mahdollisuutta hyödyntää esimerkiksi joidenkin yliopistojen omille tutkinto-opiskelijoilleen tarjoamia maksuttomia avoimen yliopiston opintoja.

Kaikkien tuloluokkien välillä oli tilastollisesti merkitseviä eroja siinä, miten haastavana maksut koettiin. Mitä matalammat vastaajan ilmoittamat kuukausittaiset bruttotulot olivat, sitä haastavammaksi he kokivat opintomaksut. Mitä kauempana tuloluokat olivat toisistaan, sitä suurempia olivat ryhmien väliset efekti-koot. Suurin, voimakasta efekti-kokoa lähestyvä ero oli alle 1 000 euroa ja yli 4 000 euroa kuukaudessa ansaitsevien ($r=0,45$) välillä, kun taas alle 1 000 euroa ja 1 000–1 999 euroa kuukaudessa ansaitsevien ($r=0,08$) välillä ei juuri ollut eroa. Yli 4 000 euron kuukausittaiset bruttotulot ilmoittaneet kokivat opintomaksuissa selvästi vähemmän haasteita kuin alle 3 000 euron kuukausittaiset bruttotulot ilmoittaneet ryhmät. (Ks. Kuvio sekä Liite.)

Kolme näkökulmaa opintomaksuihin

Tutkimuksen kolmantena tavoitteena oli selvittää, millaisia näkökulmia opiskelijoilla oli avoimen yliopiston opintomaksuihin. Aineis-

ton avoimista vastauksista nimettiin kolme erilaista näkökulmaa: maksut eriarvoistavana tekijänä, opiskelija maksavana asiakkaana ja taloudellinen tuki opintojen mahdollistajana.

Maksut eriarvoistavana tekijänä

Vaikka avoin yliopisto nähtiin vastauksissa lähtökohdiltaan kaikille tasavertaisena koulutusmahdollisuutena, kiinnitettiin huomiota myös opintomaksuihin. Noin puolet (51 %, $n=101$) maksuihin kantaa ottaneista vastaajista näki maksut korkeina ja eriarvoistavina. Maksuja pidettiin osallistumismahdollisuuksia rajaavana tekijänä: ”Hinta hieman rajoittaa käsitystä kaikille tasavertaisesta koulutusmahdollisuudesta” (Vastaaja 101). Vastauksissa tuotiin esiin, ettei opintojen rahoittamiseen välttämättä riitä pelkkä tahto opiskella, jos pienituloisena ei yksinkertaisesti ole mahdollisuutta maksaa opintoista:

Avoimen opinnot voisivat vain olla hieman halvempia, koska 5 opintopisteen kurssista 75 euroa on todella paljon varsinkin opiskelijalle. Kaikilla ei ole mahdollisuutta maksaa noin iso määrä rahaa avoimen opinnoista, vaikka motivaatiota ja kiinnostusta löytyisi. Avoimessa opiskelun lähtökohdat pitäisi siis olla tasa-arvoisemmat kaikille. (Vastaaja 43.)

Esimerkiksi yksinhuoltajat, perhevapaalla olevat, työttömät, opiskelijat, nuoret ja pienituloiset nostettiin esiin ryhminä, joilla voi olla vaikeuksia maksaa opinnoista. Vastauksissa esitettiinkin toiveita maksujen alentamisesta tai poistamisesta.

Joidenkin vastaajien mukaan opintomaksut olivat estäneet tai hidastaneet opinnoissa etenemistä ja joissain tapauksissa myös oman alan löytämistä. Osa kertoi joutuneensa jättämään kurssija valitsematta maksujen takia. Koska osa kurseista oli tarjolla vain harvoin, opinnot olivat voineet hidastua, jos samaan aikaan pystyi valitsemaan vain osan kurseista. Aina ei opiskelijalla ollut varmuutta siitä, oliko tietty kurssi tarjolla silloin, kun olisi ollut mahdollista maksaa siitä.

Myös osa työssä käyvistä koki opintomaksut korkeiksi. Kuten myös tämän tutkimuksen

tilastoanalyysi osoitti, suuri osa työssä käyvistä ei kuitenkaan kokenut maksuja ongelmallisena omassa elämäntilanteessaan. Heistä jotkut ilmaisivat silti laajemman huolensa opintomaksuista: "Näin palkkatyössä käyvälle maksut eivät ole ongelma, mutta työttömälle tai muuten opiskelijaksi sitä kautta haluavalle nuorelle, maksut voivat olla esteenä" (Vastaaja 9).

Opiskelija maksavana asiakkaana

Lähes kolmannes (31 %, n=62) vastaajista näki maksut ensisijaisesti asiakasnäkökulmasta. Maksuja pidettiin enimmäkseen kohtuullisina, edullisina tai ainakin oikeutettuina. Opintoihin sijoitetulle rahalle kuitenkin odotettiin vastinetta: "Jokainen opiskelija on maksava asiakas ja opiskelijastatuksesta huolimatta tulisi saada 'asiakaspalvelua' kurssimaksua vastaan" (Vastaaja 110). Tähän näkökulmaan lukeutuvissa vastauksissa käytettiinkin välillä taloudesta tuttuja käsitteitä kuten hinta-laatu-suhde, asiakaspalvelu ja kustannustehokkuus.

Kaikki vastaajat eivät kuitenkaan käyttäneet yhtä markkinaorientoitunutta puhetapaa, vaan puhuivat opinnoista saamistaan hyödyistä tai mahdollisuuksista, kuten saavuttamastaan opiskelupaikasta tai osaamisesta. Maksuja verrattiin myös ulkomailla suoritettuihin opintoihin, joihin nähden niitä pidettiin kohtuullisina tai edullisina: "Suurenmoinen mahdollisuus ja edullinen! Englannissa vastaava kurssi maksaa £ 2200" (Vastaaja 137). Lisäksi tunnistettiin opintojen työmarkkinoille tuottama hyöty. Korkeakoulututkinnon suorittanut vastaaja (Vastaaja 104), joka kertoi opiskelevansa avoimessa yliopistossa työnantajansa tukemana, kytki avoimen yliopiston opinnot sujuvasti osaksi työelämää ja jatkuvaa oppimista:

Saan opintojen avulla hyvin vahvistettua työelämässä tarvittavaa osaamista ja pysyn ajan tasalla ja osaan kehittää työtäni ja työyhteisöäni. ... Ihmettelen vain, miksi kaikki työnantajat eivät hoksaa, miten edullista täydennyskoulutusta työntekijät saavat avoimesta yliopistosta. ... myös tulevaisuudessa päivitän mieluiten osaamistani juuri avoimessa yliopistossa, jossa hinta ja laatu -suhde on kohdallaan.

Vastaajat arvostivat opintojen laatua; hinta-laatu-suhteeseen oltiin pääosin tyytyväisiä. Kritiikkiä saivat esimerkiksi kirjatentit, joiden ei katsottu välttämättä mittavaan aidosti oppimista, joustamattomuus sekä asiakasnäkökulman huomiotta jättäminen. Sisältöjen perustumista tutkittuun tietoon ja opintojen monipuolisia asiakokonaisuuksia arvostettiin. Opinnot eivät olleet vastaajille vain kurssien tai opintopisteiden kartuttamista, vaan he halusivat ennen kaikkea lisätä tietoa ja osaamistaan. Tähän liittyen esitettiin myös kritiikkiä, sillä osa ei kokenut oppineensa tavoittelemaansa sisältöjä vaan olleensa vain maksava asiakas. Koska opintoihin oli rahan lisäksi käytetty paljon aikaa, opinnoille toivottiin arvosanan lisäksi myös muuta palautetta: "Pelkän numeron perusteella on vaikea kehittyä" (Vastaaja 135).

Taloudellinen tuki opintojen mahdollistajana

Lähes viidennes (18 %, n=36) vastaajista katsoi, että taloudellinen tuki mahdollistaa, oli mahdollistanut tai mahdollistaisi opinnot avoimessa yliopistossa. Aineistomme taustatietojen mukaan noin neljännes vastaajista oli joko saanut taloudellista tukea opintomaksuhinsa tai voinut tutkinto-opiskelijana suorittaa maksuttomia opintoja. Avointen vastausten analyysissä puolestaan näkyi, että saatu tuki oli koettu merkittäväksi. Useammalle vastaajalle, erityisesti nuorimmissa ikäryhmissä, perheen taloudellinen tuki oli mahdollistanut opiskelun avoimessa yliopistossa. Osa vastaajista kertoi opintojensa mahdollistuneen tutkinto-opiskelijan asemasta käsin. Kaikilla ei kuitenkaan ollut samanlaisia mahdollisuuksia käytettävissään.

Tyypillisesti maksut nähtiin korkeina, mutta kritiikki ei niinkään kohdistunut itse opintomaksuihin vaan yleisemmin avoimen yliopisto-opiskelijan asemaan opiskelijana. Opiskelija (Vastaaja 181), joka kertoi olevansa nuori väli vuoden viettäjä ja aikovansa hakea yliopistoon avoimen väylän kautta, toi esiin avoimessa yliopistossa opiskelevan aseman suhteessa tutkinto-opiskelijan opintososiaalisiin eduihin tuettuun asemaan:

Opiskeluni ei kuitenkaan olisi mahdollista, jos en olisi ollut töissä edeltävää vuotta ja käyttäisi niitä rahoja nyt elämiseeni. Vanhempani ovat maksaneet kaikki avoimen opintoni (yht. 470€) ... Suurin ongelma on siis se, että TE-toimisto pitää minua päätoimisena opiskelijana, mutta KELA ei. Rahatilanne vaikeuttaa elämistäni paljon ja ajoittain se on vaikuttanut myös oppimistuloksiini.

Ratkaisuina avointen yliopisto-opintojen rahoittamiseen ja avoimen yliopisto-opiskelijan taloudellisen aseman parantamiseen nähtiin esimerkiksi opintotuen ja opiskelijaetuuk-sien, kuten ateriatuen, terveydenhuollon ja ylioppilaskunnan jäsenyyden, ulottaminen koskemaan myös avoimen yliopiston opiske-lijoita, paremmat mahdollisuudet opiskeluun työttömyysturvalla, opintojen osamaksu-mahdollisuus, vuosimaksu tai määräalennus.

Pohdinta

Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin opiskeli-joiden kokemuksia avoimen yliopiston opinto-maksuista. Tutkimus osoitti opintomaksujen aiheuttavan ongelmia osalle opiskelijoista; erityisesti nuoret, työttömät, matalasti kou-lutetut ja pienituloiset kokivat haasteita opintomaksuissa. Tulos ei ole sinänsä yllät-tävä, mutta tämä tutkimus toi esiin sen, että maksut eivät merkinneet kaikille opiskelijoille samaa asiaa. Avoimissa vastauksissa ilmeni kolme erilaista näkökulmaa opintomaksuihin: maksut eriarvoistavana tekijänä, opiskelija maksavana asiakkaana ja taloudellinen tuki opintojen mahdollistajana. Ensimmäisessä näkökulmassa avointen yliopisto-opintojen ei opintomaksujensa vuoksi katsottu olevan kaikille tai kaikissa elämäntilanteissa yhden-vertainen opiskelumahdollisuus. Tulos sai tukea tutkimuksen tilastotestien tuloksista, joiden mukaan maksut koettiin haasteellisim-pina juuri nuorten, matalasti koulutettujen, työttömien ja pienituloisten joukossa.

Ensimmäisen näkökulman keskittyessä tarkastelemaan opintomaksuja eriarvoisuuden tuottajana toinen näkökulma korosti opis-

kelijaa maksavana asiakkaana. Maksulliset opinnot nähtiin hyödykkeenä joko kuluttajan tai laajemmin työmarkkinoidenkin näkö-kulmasta. Maksavan asiakkaan näkökulmaa voidaan pitää yhtenä koulutuskulutustuuteen ja maksullisiin opintoihin kytkeytyvänä ilmentymänä. Opinnoista – ja osaamisesta – oltiin valmiita maksamaan, erityisesti silloin, kun myös laatu ja asiakaspalvelu vastasivat odotuksia. Aineistomme opiskelijat kuitenkin tavoittelivat ennen kaikkea oppimista, eivätkä opintomaksuista tai laatu- ja asiakaspalvelu-odotuksistaan huolimatta nähneet itseään pelkästään valmiin tiedon vastaanottajina tai ostajina (ks. Jabbar ym. 2017, 88–89).

Kolmannessa näkökulmassa maksuja lähes-tyttiin taloudellisen tuen näkökulmasta, josta heijastui paitsi koulutus- myös sosiaalipoliitti-nen ulottuvuus. Kritiikki ei niinkään kohdis-tunut itse maksuihin, vaan vastaajat toivoivat taloudellista tukea maksuihin ja parannusta avoimen yliopisto-opiskelijan asemaan suhteessa tutkinto-opiskelijan asemaan, jota tue-taan opintososiaalisin eduin. Osalle vastaajista heidän saamansa taloudellinen tuki oli mah-dollistanut opinnot avoimessa yliopistossa.

Kun avoimen väylää markkinoidaan yhä enemmän myös toiselta asteelta valmistunei-den siirtymävaiheena korkeakoulutukseen, olisi hyvä muistaa, että opintomaksut voivat toimia valikoivana tekijänä siinä, kenellä on mahdollisuus suorittaa opintojaan avoimessa yliopistossa ja siten hyödyntää tätä vaihtoehtoista reittiä kohti yliopiston tutkinto-opintoja. Avoimen väylää onkin tässä yhteydessä verrattu valmennuskurs-seihin, sillä kumpikin pääosin maksullinen koulutusmuoto sijoittuu korkeakoulutukseen hakeutumisen nivelvaiheeseen ja hyödyntää opiskelijavalintojen kilpailullisuutta ja epä-varmuutta (Haltia & Kosunen 2023).

Avoimen yliopiston opiskelijoilla on eri-laisia taustoja, elämäntilanteita ja tavoitteita (Alho-Malmelin 2010; Haltia ym. 2014; Haltia ym. 2018; Rinne ym. 2003). Tämän tutki-muksen mukaan osalla heistä on opiskelun näkökulmasta myös taloudellisesti haastavia

elämäntilanteita. Tuloksia tulkittaessa on kuitenkin huomioitava vastaajajoukon mahdollinen vinoutuneisuus suhteessa kaikkiin avoimen yliopiston opiskelijoihin. Opintomaksuaihe itsessään ei kuitenkaan oletettavasti ohjannut kiinnostusta kyselyyn osallistumiseen, sillä opintomaksuja koskevat kysymykset olivat vain pieni osa laajempaa kyselyä avoimessa yliopistossa opiskelusta. Kyselyyn osallistuneet olivatkin todennäköisesti olleet kiinnostuneita tutkimuksen aihepiiristä laajemmin: ylipäätään opiskelusta avoimessa yliopistossa. Osa heistä otti oma-aloitteisesti opintomaksut esiin avoimessa vastauksessaan, joten mahdollisesti aihe oli heille tärkeä. Tämä tutkimus ei kuitenkaan tavoittanut heitä, joilla avoimen yliopiston opinnot olivat maksujen vuoksi estyneet, jolloin heidän lukumääräänsä ei voitu saada tietoon.

Osalla kyselyyn vastaajista taloudelliset resurssit hidastivat tai estivät opintojen suorittamista ja opinnoissa etenemistä. Lähes viidennes kertoi joutuneensa valikoimaan opiskelemaan kursseja maksujen vuoksi ja kuudesosa tarvinneensa taloudellista tukea opintomaksuihinsa. Mikäli tutkimuksen aineistoa voitaisiin pitää edustavana, merkitsisi se sitä, että Suomessa olisi monia tuhansia sellaisia avoimen yliopiston opiskelijoita, joille opintomaksut ovat enemmän tai vähemmän ongelmallisia – toisille jopa siinä määrin, että joistakin opinnoista on luovuttava. Heille hyvinkin konkreettiset aineelliset tekijät voivat muodostua opiskelun esteiksi, toisin kuin sosiaalisten tai muiden aineettomien pääomien puute, joita on käsitelty usein koulutuksellisen valikoitumisen tutkimuksen yhteydessä (esim. Nori ym. 2021). Puhuttaessa koulutuksen tai erilaisten yhteiskunnallisten palvelujen maksullisuudesta on pidettävä mielessä, että sama rahamäärä on toiselle pelkkä muodollisuus, toiselle suuri uhraus, jolloin koulutuksen saavutettavuus voi toteutua molempien osalta mutta ei yhdenvertaisin ehdoin.

Avoimen yliopiston ja tasa-arvon suhde onkin siksi monitulkintainen. Ensinnäkin tasa-arvokäsite itsessään on monitulkintainen ja käsitehistoriallisesti kerrostunut (Kalalahti & Varjo

2012; Kosunen ym. 2015; Pynnönen ym. 2022). Toiseksi kysymys opintomaksujen ja tasa-arvon suhteesta kytkeytyy myös avoimen yliopiston monitahoisiin tehtäviin ja näyttäytyy erilaisena, kun sitä tarkastellaan tutkintokoulutukseen pääsyn (avoimen väylän), sivistyksen hankkimisen tai työelämäosaamisen kehittämisen näkökulmista. Kolmanneksi sosioekonomiset tekijät voivat edistää tai rajata yksilöiden osallistumista maksulliseen koulutukseen, vaikka avoin yliopisto-opetus on periaatteessa avointa ja maantieteellisesti saavutettavaa. Tämä tutkimus on osoittanut, että taloudelliset esteet voivat vaikeuttaa osan opiskelua ja valintoja avoimessa yliopistossa.

Uusliberalistisen tasa-arvokäsityksen korostama yksilön vapaus valita (ks. Kalalahti & Varjo 2012; Laiho 2013) ei näin ollen aina toteudu maksullisissa opinnoissa. Tällöin myös avoimen väylä näyttäytyy osaltaan jatkumona korkeakoulutukseen pääsyn sosioekonomiselle vinoumalle (ks. Nori ym. 2021). Opintomaksut eriarvoistavat mahdollisuuksia avoimessa yliopistossa opiskeluun ja vahvistavat samalla koulutuskuluttajuuteen liitettyjä käsityksiä koulutuksesta yksityisenä hyödykkeenä.

Tämän tutkimuksen mukaan nuoremmilla opiskelijoilla oli ikäluokista eniten haasteita opintomaksuissa. He ovat myös ryhmä, jonka tavoitteet avoimessa yliopistossa tyypillisesti keskittyvät tutkinto-opiskelijaksi pääsemiseen (Haltia 2016; Rinne ym. 2003). Avoimessa yliopistossa opiskelu kerryttää samalla opintopisteitä, jotka voidaan myöhemmin liittää osaksi tutkintoa. Nuorten pääsy opintoihin tukisi myös koulutuspoliittisena tavoitteena olevia sujuvampia siirtymiä toiselta asteelta korkeakoulutukseen (ks. Valtioneuvosto 2021, 32). Avoimen väylän kehittämisen ja väyläpaikkojen lisäämisen myötä tulevaisuudessa yhä useampi saattaa tavoitella tutkintokoulutusta avoimen väylän kautta, vaikkakin väylän noin seitsemän prosentin osuus suhteessa muihin valintatapoihin on edelleen pieni (OKM 2022, 31; Savela, Kuivalainen & Joutsen 2020b). Esimerkiksi Toinen reitti yliopistoon -hankkeessa suositeltiin ja pidettiin hakijan näkökulmasta uskottavana mahdollisuutena

tutkintokoulutukseen pääsyyllä 10–20 prosentin aloituspaikkakiintiötä niissä hakukohteissa, joihin voi hakea myös avoimen väylän kautta (Savela ym. 2020b).

Tutkimukset ovat osoittaneet avointen yliopisto-opintojen tuottavan opiskelijoille monenlaista hyötyä, kuten osaamista, opiskelutaitoja, yleissivistystä ja hyvinvointia (Haltia ym. 2014; Haltia ym. 2018). Opiskelijoiden tavoitteet voivat liittyä itsen sivistämiseen, uuteen alaan tutustumiseen, tutkinnon suorittamiseen tai työelämäosaamisen ja oman asiantuntijuuden kehittämiseen. Avoimen väylä toimii yhä useammin koulutussiirtymänä toiselta asteelta korkeakoulutukseen. Tämän vuoksi erityisesti nuorten ja muiden toisen asteen jälkeistä tutkintoa vailla olevien, taloudellista tukea opintoihinsa tarvitsevien opintoja olisi tärkeää pyrkiä tukemaan. Opiskelijoiden maksuissa kokemat haasteet voivat hidastaa tai estää opinnoissa ja tutkintotavoitteissa etene mistä ja siten hidastaa myös siirtymiä toiselta asteelta korkeakoulutukseen ja työelämään.

Valtioneuvoston (2021, 33) koulutuspoliittisen selonteon mukaan ”avoimesta korkeakoulutuksen väylästä voitaisiin kehittää nykyistä yhdenvertaisempi ja merkittävämpi tapa osoittaa korkeakoulutuksessa tarvittavaa osaamista”. Koulutuksellisen tasa-arvon ja korkeakoulutukseen pääsyn näkökulmista jatkossa olisikin tärkeää tarkastella lisää opiskelijoiden yhdenvertaisia mahdollisuuksia opintoihin osallistumiselle. Myös laajempi keskustelu koulutuksen maksullisuudesta ja sen vaikutuksista opiskelijoille on erityisen ajankohtaista tässä ajassa. Yhteiskunnallisessa keskustelussa on esillä korkeakoulujen lukukausimaksujen korottaminen sekä niiden käyttöönottoaminen kaikille opiskelijoille. Lisäksi valmistellaan aikuiskoulutustuen lakkauttamista sekä avoimen korkeakouluopetuksen ja vapaan sivistystyön opintomaksujen korottamista.

Lähteet

Alho-Malmelin, M. 2010. Avointa väylää maisteriksi. Tutkimus avoimessa yliopistossa opiskelleista ja väylän kautta korkeakouluun tulleista opiskelijoista. *Annales*

- Universitatis Turkuensis* C 300. Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-4245-9>
- Aro, M. 2014. Koulutusinflaatio. Koulutusekspansio ja koulutuksen arvo Suomessa 1970–2008. *Annales Universitatis Turkuensis* C 376. Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-5658-6>
- Bol, T. 2015. Has education become more positional? Educational expansion and labour market outcomes, 1985–2007. *Acta Sociologica* 58 (2), 105–120. <https://doi.org/10.1177/0001699315570918>
- Daniel, J. 2023. Running distance education at scale: Open universities, open schools, and MOOCs. Teoksessa O. Zawacki-Richter & J. Insung (toim.) *Handbook of open, distance and digital education*. Singapore: Springer, 475–492. https://doi.org/10.1007/978-981-19-2080-6_26
- Ellis, P. D. 2010. *The essential guide to effect sizes. Statistical power, meta-analysis, and the interpretation of research results*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eta. 2021. Muistioita hallitukselle 2021. Suomi käyntiin – talouspolitiikka koronakriisin jälkeen. <https://www.eta.fi/julkaisut/muistioita-hallitukselle-2021/>. (Luettu 5.4.2021.)
- Field, A. 2018. *Discovering statistics using IBM SPSS statistics*. 5. painos. Lontoo: Sage.
- Guri-Rosenblit, S. 2019. Open universities: Innovative past, challenging present, and prospective future. *International Review of Research in Open and Distributed Learning* 20 (4). <https://doi.org/10.19173/irrodl.v20i4.4034>
- Haltia, N. 2012. Yliopiston reunalla. Tutkimus suomalaisen avoimen yliopiston muotoutumisesta. *Annales Universitatis Turkuensis* C 352. Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-5198-7>
- Haltia, N. 2015. Avoimen yliopiston väylä siltana avoimen ja tutkintokoulutuksen välillä. *Kasvatus & Aika* 9 (3), 37–51. <https://journal.fi/kasvatusjaaika/article/view/68536>. (Luettu 26.8.2023.)
- Haltia, N. 2016. Avoin yliopisto ja tasa-arvon muuttuvat tulkinat. Teoksessa H. Silvennoinen, M. Kalalahti & J. Varjo (toim.) *Koulutuksen tasa-arvon muuttuvat merkitykset: Kasvatussosiologian vuosikirja 1. Kasvatustieteellisiä tutkimuksia* 73. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura, 265–291. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-5401-94-3>
- Haltia, N., Isopahkala-Bouret, U. & Jauhiainen, A. 2019. Korkeakoulujen opiskelijavalintauudistus ja aikuisopiskelijan opiskelumahdollisuudet. *Aikuiskasvatus* 39 (4), 276–289. <https://doi.org/10.33336/aik.88081>
- Haltia, N. & Kosunen, S. 2023. Avoin yliopisto vai valmennuskurssi? Maksullisuus koulutuksessa toisen asteen ja korkeakoulutuksen nivelpaiheessa. *Kasvatus* 54 (5), 507–521. <https://doi.org/10.33348/kvt.142136>
- Haltia, N., Leskinen, L. & Rahiala, E. 2014. Avoimen korkeakoulun opiskelijamuotokuva: Opiskelijoiden taustojen, motiivien ja koettujen hyötyjen tarkastelua. *Aikuiskasvatus* 34 (4), 244–258. <https://doi.org/10.33336/aik.94105>
- Haltia, N., Rahiala, E. & Leskinen, L. 2018. Osaamista, sivistystä, hyvinvointia – aikuiskoulutuksen koetut hyödyt. *Kasvatus* 49 (1), 82–88. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021042719130>

- Huttula, T. & Yli-Suomu, R.-M. 2021. Työllisyysrahoista työn murruksessa. Näkökulmana jatkuva oppiminen ja työkyvyn ylläpitäminen. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2021:20. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-5442-7>
- Jabbar, A., Analoui, B., Kong, K. & Mirza, M. 2017. Consumerisation in UK higher education business schools: Higher fees, greater stress and debatable outcomes. *Higher Education* 76, 85–100. <https://doi.org/10.1007/s10734-017-0196-z>
- Jokila, S., Haltia, N. & Kosunen, S. 2021. Market-making practices of private tutoring in Finland: Commercialization of exam preparation for admission to higher education. *ECNU Review of Education* 4 (3), 590–614. <https://doi.org/10.1177/2096531120956666>
- Kaidesoja, T. & Kauppinen, I. 2018. Akateeminen kapitalismi nykyisessä tiedepolitiikassa. *Tiede & Edistys* 43 (2), 95–123. <https://doi.org/10.51809/te.105282>
- Kalalahti, M. & Varjo, J. 2012. Tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus perusopetukseen sijoittumisessa ja valikoitumisessa. *Kasvatus & Aika* 6 (1), 39–55. <https://journal.fi/kasvatusjaika/article/view/68311>. (Luettu 27.3.2024.)
- Kankaanpää, J. 2013. Kohti yritysmäistä hyöty-yliopistoa. Valtiovallan tahto Suomessa vuosina 1985–2006 ja kokemukset kolmessa yliopistossa. *Annales Universitatis Turkuensis C* 369. Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-5531-2>
- Kosunen, S. & Haltia, N. 2018. Valmennuskurssit ja koulutuskuluttajuus: Tutkimus kurssijärjestäjien puhevoista. *Sociologia* 55 (2), 167–183. <https://journal.fi/sociologia/article/view/124341>. (Luettu 27.3.2024.)
- Kosunen, S., Haltia, N. & Jokila, S. 2015. Valmennuskurssit ja mahdollisuuksien tasa-arvo yliopistokoulutukseen hakeutumisessa. *Kasvatus* 46 (4), 334–348.
- Kosunen, S., Haltia, N., Saari, J., Jokila, S. & Halmkrona, E. 2021. Private supplementary tutoring and socio-economic differences in access to higher education in Finland. *Higher Education Policy* 34, 949–968. <https://doi.org/10.1057/s41307-020-00177-y>
- Laiho, A. 2013. Sukupuolten tasa-arvo koulutuspoliittisena tavoitteena ja käsitteenä – erityistarkastelussa 2000-luvun politiikkadokumentit. *Kasvatus & Aika* 7 (4), 27–44. <https://journal.fi/kasvatusjaika/article/view/68670>. (Luettu 27.3.2024.)
- Marginson, S. 2013. The impossibility of capitalist markets in higher education. *Journal of Education Policy* 28 (3), 353–370. <https://doi.org/10.1080/02680939.2012.747109>
- McCowan, T. 2016. Three dimensions of equity of access to higher education. Compare: A Journal of Comparative and International Education 46 (4), 645–665. <https://doi.org/10.1080/03057925.2015.1043237>
- Naidoo, R., Shankar, A. & Ekant, V. 2011. The consumerist turn in higher education: Policy aspirations and outcomes. *Journal of Marketing Management* 27 (11–12), 1142–1162. <https://doi.org/10.1080/0267257X.2011.609135>
- Nori, H., Juusola, H., Kohtamäki, V., Lyytinen, A. & Kivistö, J. 2021. Korkeakoulutuksen saavutettavuus ja tasa-arvo Suomessa ja verrokkimaissa : GATE-hankkeen loppuraportti. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:12. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-057-8>
- Nummenmaa, L. 2009. Käyttätymistieteiden tilastolliset menetelmät. 3. painos, uud. laitos. Helsinki: Tammi.
- OKM. 2018. Luovuutta, dynamiikkaa ja toimintamahdollisuuksia. Ehdotus ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen rahoitusmalliksi vuodesta 2021 alkaen. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu A:200. Turku : Turun yliopiston kasvatus- ja tutkimustieteiden laitos. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-600-3>
- OKM. 2022. Maailman osaavimman ja sivistyneimmän kansan kotimaaksi. Kansallinen korkeakoulujen jatkuvan oppimisen strategia 2030. https://okm.fi/documents/1410845/4392480/Kansallinen+korkeakoulujen+jatkuvan+oppimisen+strategia_1.0.pdf/22fd6ebf-1a3a-cdf3-b14d-4aa32bf2aaf0/Kansallinen+korkeakoulujen+jatkuvan+oppimisen+strategia_1.0.pdf?t=167058187212. (Luettu 16.10.2023.)
- Paul, R. & Tait, A. 2019. Editorial. *International Review of Research in Open and Distributed Learning* 20 (4). <https://doi.org/10.19173/irrodl.v20i4.4575>
- Plamper, R. & Jauhiainen, A. 2021. Opiskelijat korkeakoulun asiakkaina – katsaus kansainväliseen tutkimuskirjallisuuteen. *Kasvatus* 52 (1), 79–94. <https://doi.org/10.33348/kvt.107966>
- Plamper, R., Siivonen, P. & Haltia, N. 2022. Student-as-customer discourse as a challenge to equality in Finnish higher education – the case of non-fee-paying and fee-paying master's degree students. *International Studies in Sociology of Education* 32 (1), 140–160. <https://doi.org/10.1080/09620214.2022.2121307>
- Poutanen, M. J. 2023. Näkyvätkö suomalaisen korkeakoulupolitiikan kristallipallossa lukukausimaksut? *Poliittinen Talous* 11 (1), 48–69. <https://doi.org/10.51810/pt.125176>
- Pynnönen, L., Kallo, J. & Silvennoinen, H. 2022. Tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja oikeuksia edistävä peruskoulu? Oikeudelliset normit osana koulutuksellisen oikeudenmukaisuuden uudelleenmäärittelyä. *Kasvatus* 53 (4), 391–407. <https://doi.org/10.33348/kvt.122496>
- Rinne, R., Jauhiainen, A., Simola, H., Lehto, R., Jauhiainen, A. & Laiho, A. 2012. Valta, uusi yliopistopolitiikka ja yliopistotyö Suomessa. Managerialistinen hallintapolitiikka yliopistolaisten kokemana. *Kasvatusalan tutkimuksia* 58. Turku: Suomen kasvatus- ja tutkimustieteellinen seura.
- Rinne, R., Jauhiainen, A., Tuomisto, H., Alho-Malmelin, M., Halttunen, N. & Lehtonen, K. 2003. Avoimen yliopiston opiskelija: Kokovartalokuvasta eriytyneisiin muutokiviin. Turun yliopiston kasvatus- ja tutkimustieteiden laitos.
- Savela, P. & Joutsen, H. 2020. TRY-hankkeen tavoitteet osana opiskelijavalintojen uudistusta. Teoksessa H. Joutsen, T. Kuivalainen, N. Haltia, M. Lahtomaa, P. Patja, J. Krapu, A.-K. Ellfolk, U. Kekäläinen, P. Savela & S. Vuori (toim.) *Marginaalista vakiintuneeksi valintatavaksi. Ideoita avoimen väylän kehittämiseen*. Jyväskylän yliopiston avoimen yliopiston verkkojulkaisuja. Jyvä-

- kylä: Jyväskylän yliopisto, 12–17. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8423-6>
- Savela, P., Joutsen, H. & Kuivalainen, T. 2020a. Lopuksi. Teoksessa H. Joutsen, T. Kuivalainen, N. Haltia, M. Lahtomaa, P. Patja, J. Krapu, A.-K. Ellfolk, U. Kekäläinen, P. Savela & S. Vuori (toim.) Marginaalista vakiintuneeksi valintatavaksi. Ideoita avoimen väylän kehittämiseen. Jyväskylän yliopiston avoimen yliopiston verkkojulkaisuja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 122–125. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8423-6>
- Savela, P., Kuivalainen, T. & Joutsen, H. 2020b. Suosituksia avoimen väylän kehittämiseksi. Teoksessa H. Joutsen, T. Kuivalainen, N. Haltia, M. Lahtomaa, P. Patja, J. Krapu, A.-K. Ellfolk, U. Kekäläinen, P. Savela & S. Vuori (toim.) Marginaalista vakiintuneeksi valintatavaksi. Ideoita avoimen väylän kehittämiseen. Jyväskylän yliopiston avoimen yliopiston verkkojulkaisuja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 110–121. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8423-6>
- Seppänen, P., Lempinen, S., Nivanaho, N., Kiesi, I. & Thrupp, M. 2020. Edu-bisnes peruskoulussa: Kohti "eduekosysteemiä". *Kasvatus* 51 (2), 95–112.
- Slaughter, S. & Rhoades, G. 2004. Academic capitalism and the new economy. Markets, state, and higher education. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Stiglitz, J. 1999. Knowledge as a global public good. Teoksessa I. Kaul, I. Grundberg & M. Stern (toim.) Global public goods: International cooperation in the 21st century. New York, NY: Oxford University Press, 308–352.
- SVT 2020. Suomen virallinen tilasto: Palkkarakenne 2020. Helsinki: Tilastokeskus. https://www.stat.fi/til/pru/2020/pru_2020_2021-10-11_fi.pdf. (Luettu 14.10.2021.)
- Tomlinson, M. & Watermeyer, R. 2020. When masses meet markets: Credentialism and commodification in twenty-first century higher education. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education* 43 (2), 173–187. <https://doi.org/10.1080/01596306.2020.1814996>
- Tuomi, J. & Sarajarvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.
- Työllisyysrahasto. 2023. Aikuiskoulutustuella opiskelulla tavoitellaan alanvaihtoa, helpotusta työn kuormittavuuteen ja korkeampaa tutkintoa. <https://www.tyollisyysrahasto.fi/uutiset/aikuiskoulutustuella-opiskelulla-tavoitellaan-alanvaihtoa-helppotusta-tyon-kuormittavuuteen-ja-korkeampaa-tutkintoa/>. (Luettu 26.8.2023.)
- Tähtinen, J., Laakkonen, E. & Broberg, M. 2020. Tilastollisen aineiston käsittelyn ja tulkinan perusteita. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisusarja C: 22. 2. uud. painos. Turku: Turun yliopiston kasvatustieteiden laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-8091-8>
- Valtioneuvosto. 2009. Asetus yliopistojen toiminnassa perittävistä maksuista 1082/17.12.2009.
- Valtioneuvosto. 2021. Valtioneuvoston koulutuspoliittinen selonteko. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:24. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-622-8>
- Valtioneuvosto. 2023. Vahva ja välittävä Suomi : Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma 20.6.2023. Valtioneuvoston julkaisuja 2023:58. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-763-8>
- Valtiovarainministeriö. 2022. Uudistuva ja kestävä Suomi. Valtiovarainministeriön virkamiespuheenvuoro 2022. Valtiovarainministeriön julkaisuja 2022:77. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-367-205-5>
- Vihriälä, V., Holmström, B., Korkman, S. & Uusitalo, R. 2020. Talouspolitiikan strategia koronakriisissä. Valtioneuvoston julkaisuja 2020:13. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-898-4>
- Vipunen. 2023. Avoin yliopisto-opetus ja täydennyskoulutus. Avoin yliopisto-opetus: Osallistujat ja opintopisteet. <https://vipunen.fi/fi-fi/yliopisto/Sivut/Avoin-yliopisto-opetus-ja-t%C3%A4ydennyskoulutus.aspx>. (Luettu 26.6.2023.)
- Virtanen, P., Syrjämäki, M. & Laine, A. 2021. Avoimen yliopiston väylän kautta opiskelupaikan saaneiden opintomenestys. Kokemuksia valinnoista ja opinnoista. *Aikuiskasvatus* 41 (3), 249–257. <https://doi.org/10.33336/aik.111581>
- Välilä, J., Hoffman, D. M., Brennan, J., Rhoades, G. & Teichler, U. 2016. Main findings and discussion. Teoksessa D. M. Hoffman & J. Välilä (toim.) Re-becoming universities? Higher education institutions in networked knowledge societies. *The Changing Academy – the Changing Academic Profession in International Comparative Perspective* 15. Dordrecht: Springer, 339–361.
- Välilä, J. & Muhonen, R. 2018. Reproducing social equality across the generations: The Nordic model of high participation higher education in Finland. Teoksessa B. Cantwell, S. Marginson & A. Smolentseva (toim.) High participation systems of higher education. Oxford: Oxford University Press, 358–385.
- Yle. 2021. Tie yliopistoon käy entistä useammin maksullisten opintojen kautta – opiskelijajärjestö pelkää, että väylästä tulee varakkaiden ohituskaista. <https://yle.fi/a/3-12070921>. (Luettu 26.8.2021.)

*Saapunut toimitukseen: 20.1.2023
Hyväksytty julkaistavaksi: 24.1.2024*

LIITE. Kruskal-Wallis testien ja eri osaryhmien parittaisten vertailujen tulokset

KOULUTUSTASO	n	Järjestyslukujen keskiarvo	U-testin tulos (Z-arvo; Mann-Whitney U)	Kruskal-Wallis testin tulos
Matala*	1404	1729	Z= -6,84; U=1087572,50; p<0,001;	$\chi^2(2)=211,96$; p<0,001
Keskitaso*	1801	1505	r=0,12	
Matala*	1404	1681	Z= -14,20; U=737213,00; p<0,001;	
Korkea*	1504	1243	r=0,26	
Keskitaso*	1801	1787	Z= -8,93; U=1112820,50; p<0,001;	
Korkea*	1504	1492	r=0,16	
IKÄ	n	Järjestyslukujen keskiarvo	U-testin tulos (Z-arvo; Mann-Whitney U)	Kruskal-Wallis testin tulos
Alle 20*	198	910	Z= -3,19; U=121279,50; p=0,001;	$\chi^2(5)=176,78$; p<0,001
20–29*	1423	797	r=0,08	
Alle 20*	198	862	Z= -5,70; U=90532,50; p<0,001;	
30–39*	1220	685	r=0,15	
Alle 20*	198	747	Z= -7,05; U=66931,50; p<0,001;	
40–49*	986	561	r=0,20	
Alle 20*	198	566	Z= -8,30; U=41200,50; p<0,001;	
50–59*	675	399	r=0,28	
Alle 20*	198	252	Z= -8,27; U=10833,50; p<0,001;	
60 tai yli*	207	156	r=0,41	
20–29*	1423	1389	Z= -4,90; U=772752,00; p<0,001;	
30–39*	1220	1244	r=0,10	
20–29*	1423	1290	Z= -7,25; U=580590,00; p<0,001;	
40–49*	986	1082	r=0,15	
20–29*	1423	1133	Z= -9,26; U=361130,50; p<0,001;	
50–59*	675	873	r=0,20	
20–29*	1423	850	Z= -7,90; U=97583,50; p<0,001;	
60 tai yli*	207	575	r=0,20	
30–39	1220	1135	Z= -2,58; U=563404,50; p=0,010;	
40–49	986	1065	r=0,05	
30–39*	1220	997	Z= -5,34; U=351476,50; p<0,001;	
50–59*	675	859	r=0,12	
30–39*	1220	739	Z= -5,52; U=96289,50; p<0,001;	
60 tai yli*	207	569	r=0,15	
40–49*	986	860	Z= -3,05; U=303861,00; p=0,002;	
50–59*	675	788	r=0,07	
40–49*	986	616	Z= -4,10; U=83805,00; p<0,001;	
60 tai yli*	207	509	r=0,12	
50–59	675	451	Z= -2,03; U=63460,50; p=0,043;	
60 tai yli	207	411	r=0,07	

TOIMINTA	n	Järjestyslukujen keskiarvo	U-testin tulos (Z-arvo; Mann-Whitney U)	Kruskal-Wallis testin tulos
Työssä*	2501	1349	Z= -15,37; U=244336,00; p<0,001;	$\chi^2(5)=281,20$; p<0,001
Työtön*	379	2046	r=0,29	
Työssä*	2501	1637	Z= -7,64; U=964402,50; p<0,001;	
Päätoiminen opiskelija*	927	1925	r=0,13	
Työssä*	2501	1427	Z= -5,40; U=440891,00; p<0,001;	
Työssä käyvä opiskelija*	421	1665	r=0,10	
Työssä	2501	1335	Z= -2,33; U=167839,00; p=0,020;	
Eläkeläinen	151	1188	r=0,05	
Työssä*	2501	1386	Z= -5,45; U=337454,50; p<0,001;	
Perhevapaalla ja muu*	330	1644	r=0,10	
Työtön*	379	785	Z= -8,10; U=125865,50; p<0,001;	
Päätoiminen opiskelija*	927	600	r=0,22	
Työtön*	379	465	Z= -7,48; U=55483,00; p<0,001;	
Työssä käyvä opiskelija*	421	343	r=0,26	
Työtön*	379	308	Z= -10,09; U=12635,00; p<0,001;	
Eläkeläinen*	151	160	r=0,44	
Työtön*	379	400	Z= -6,33; U=45377,00; p<0,001;	
Perhevapaalla ja muu*	330	303	r=0,24	
Päätoiminen opiskelija	927	677	Z= -0,33; U=192943,00; p=0,739;	
Työssä käyvä opiskelija	421	669	r=0,01	
Päätoiminen opiskelija*	927	558	Z= -4,99; U=52416,00; p<0,001;	
Eläkeläinen*	151	423	r=0,15	
Päätoiminen opiskelija	927	626	Z= -0,53; U=149952,50; p=0,593;	
Perhevapaalla ja muu	330	638	r=0,02	
Työssä käyvä opiskelija*	421	306	Z= -4,66; U=23738,00; p<0,001;	
Eläkeläinen*	151	233	r=0,19	
Työssä käyvä opiskelija	421	372	Z= -0,62; U=67650,50; p=0,536;	
Perhevapaalla ja muu	330	382	r=0,02	
Eläkeläinen*	151	196	Z= -4,89; U=18059,00; p<0,001;	
Perhevapaalla ja muu*	330	262	r=0,22	
TULOLUOKKA	n	Järjestyslukujen keskiarvo	U-testin tulos (Z-arvo; Mann-Whitney U)	Kruskal-Wallis testin tulos
alle 1000 euroa*	1295	1081	Z= -3,50; U=467447,00; p<0,001;	$\chi^2(4)=554,41$; p<0,001
1000–1999 euroa*	794	986	r=0,08	
alle 1000 euroa*	1295	1297	Z= -8,76; U=551492,00; p<0,001;	
2000–2999 euroa*	1075	1051	r=0,18	
alle 1000 euroa*	1295	1230	Z= -13,88; U=362756,50; p<0,001;	
3000–3999 euroa*	862	852	r=0,30	
alle 1000 euroa*	1295	1173	Z= -19,88; U=204079,00; p<0,001;	
yli 4000 euroa*	683	641	r=0,45	
1000–1999 euroa*	794	995	Z= -4,13; U=379490,00; p<0,001;	
2000–2999 euroa*	1075	891	r=0,10	
1000–1999 euroa*	794	943	Z= -9,40; U=251590,50; p<0,001;	
3000–3999 euroa*	862	723	r=0,23	
1000–1999 euroa*	794	903	Z= -16,12; U=141017,00; p<0,001;	
yli 4000 euroa*	683	548	r=0,42	
2000–2999 euroa*	1075	1046	Z= -6,81; U=380876,50; p<0,001;	
3000–3999 euroa*	862	873	r=0,15	
2000–2999 euroa*	1075	1030	Z= -15,77; U=205699,50; p<0,001;	
yli 4000 euroa*	683	643	r=0,38	
3000–3999 euroa*	862	868	Z= -9,62; U=212292,00; p<0,001;	
yli 4000 euroa*	683	653	r=0,24	

*Ryhmien välillä on tilastollisesti merkitsevä ero. Merkitsevyytason raja-arvot: koulutustaso p<0,017, ikä p<0,003, toiminta p<0,003 ja tuloluokka p<0,005 (Bonferroni-korjauksin; ks. esim. Field 2018, 83).